

УНДО, ОУН: ЕВОЛЮЦІЯ МІЖПАРТІЙНОГО КОНФЛІКТУ (1928–1932)

Лев КАЛИНЯК

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра краєзнавства

Друга Конференція українських націоналістів, що відбулася 8–9 квітня 1928 р. у Празі, прийняла низку важливих постанов стосовно створення майбутньої Організації українських націоналістів (далі – ОУН). Крім того, на ній, постановою Поводу українських націоналістів (далі – ПУН), було прийнято рішення про “рішуче відмежування” усіх, діючих на території Західної України та в еміграції, націоналістичних організацій від легальних політичних партій. Зазначена постанова поклала початок тривалому конфлікту між двома впливовими у міжвоєнній Польщі українськими політичними партіями – підпільною ОУН та легальним Українським національно-демократичним об’єднанням (далі – УНДО).

Ключові слова: УНДО, ОУН, національна демократія, націоналізм, Західна Україна.

Проблема відносин УНДО та ОУН відображена у низці праць українських істориків, зокрема, М. Швагуляка, Я. Грицака, О. Зайцева, І. Федика¹. Однак головний акцент у них, зазначені дослідники роблять здебільшого на ідеологічних розбіжностях між представниками провідних політичних організацій українського національного руху. У той же час, поза їхньою увагою залишається широкий спектр протиріч, що знаходилися у практичній площині цих відносин.

У поданій статті зроблено спробу проаналізувати міжпартійні відносини УНДО та ОУН на етапі становлення націоналістичної організації.

Рішення про відмежування від українських легальних політичних партій, а особливо мотивація його прийняття деякими членами ПУН, носили відверто радикальний характер. Так, на думку секретаря ПУН Володимира Мартинця, десятилітня діяльність політичних партій на Західній Україні привела до партійно-політичного хаосу. Відтак, націоналісти повинні стати на шлях відмежування від усіх існуючих політичних партій, груп і центрів. Вони повинні створити організацію якої досі не було, на сторожі національного ідеалу і національної моралі. Ця організація, маючи всеукраїнський характер, зібрала б сили цілої нації до праці не тільки над сьогоdnішнім, але й над майбутнім нації².

Таким чином, керівні чинники ще не створеної ОУН, відмежовуючи себе від легальних політичних партій, фактично подавали власну заявку на право вважатися політичним проводом української нації. Крім того, В. Мартинець акцентував увагу на необхідності утримання молодого покоління від вступу до інших партій³, що у свою чергу викликало небезпідставну стурбованість лідерів провідних легальних політичних партій.

Ще даліше у своїх виступах пішов один із головних ідеологів українського націоналізму Юліян Вассиан. В одному із номерів провідного органу націоналістів

“Розбудова нації” за лютий 1928 р. була опублікована його праця “До головних засад українського націоналізму”, у якій автор зазначав наступне: “Націоналісти будуть постійною небезпекою для всіх партій, діяльність яких буде розминатись з національною мораллю і буде звертатись проти національного ідеалу[...] Боротьба проти всіх партій — це пропаганда націоналістичних гасел і творення власного змісту”⁴

Подібна претензійність ПУН, безумовно йшла врозріз з планами найвпливовішого тоді в Західній Україні УНДО. Справа в тому, що саме національні демократи, абсолютно небезпідставно, вважали за собою право на провід в українському політичному житті. На думку провідних лідерів УНДО, саме їхня політична організація, діяльність якої поширювалася на всі українські землі у складі Польщі, а також на усі верстви та класи українського народу, могла бути єдиною опорою українців⁵.

Представникам УНДО не могли подобатися претензії націоналістів на лідерство в політичному житті українського суспільства. Однак, зі сторони національних демократів не було якоїсь гострої реакції на заяви ПУН та його окремих членів. Очевидно це можна пояснити тим, що на той час, попри факт існування ПУН, націоналістичний табір виглядав ще занадто дезорганізованим для того, щоб скласти серйозну конкуренцію УНДО, політичне лідерство якого було поза сумнівом.

Щодо позапартійного статусу декларованого українськими націоналістами, то в УНДО, з цього приводу, завжди займали принципову позицію, вважаючи позапартійність українського громадянства однією з причин його слабості у політичній боротьбі. Політичну боротьбу, у свою чергу, на думку керівництва УНДО, можна було вести лише в рядах політичних партій⁶.

Уже після Першого Конгресу українських націоналістів, не дивлячись на те, що в ОУН надалі заперечували власну партійність⁷, часопис “Діло”, як неофіційний орган УНДО, дає наступну оцінку новоствореній політичній організації: “Якщо націоналісти проти партійництва, то вони мусять задати собі справу, що зорганізувавшись вони стали не чим іншим, а новою українською політичною партією, тільки партією фашистського покрюю”⁸.

На такий закид націоналістам, в УНДО були свої причини, що лежали як в суто ідеологічній, так і в практичній площині.

За своєю програмою ОУН була інтегральною націоналістичною організацією, яка мала багато спільних рис з фашистською ідеологією. Так, згідно програмних положень організації у майбутньому єдиною формою політичної організації населення української держави мала стати ОУН – як підстава державного ладу й чинник національного виховання та організації суспільного життя⁹. Елементи тоталітаризму, зосередження абсолютної влади в руках вождя, харизматичний образ якого все чіткіше окреслювався в особі лідера ОУН Євгена Коновальця, безумовно давали підстави УНДО для такого порівняння. Не останню роль у цьому, очевидно, відіграло і те, що в другій половині 1920-х рр., у середовищі українських націоналістів, великою популярністю користувався італійський фашизм¹⁰.

Щодо практичної точки зору, то у відносинах між національними демократами і націоналістами, на середину 1929 р., сталося уже ряд серйозних розходжень, що у своїх наслідках були не вигідними для УНДО.

Ще у кінці 1928 р. націоналісти підняли питання доцільності перебування членів УНДО в Українській військовій організації (далі – УВО). Широко розповсюдженій практиці одночасного членства як в одній, так і в другій організації з ініціативи УВО та її лідера Є. Коновальця, який водночас очолював ПУН було покладено кінець¹¹. В УВО вважали, що кожен з її членів повинен був визначитися, чи він за чистий націоналізм, чи за членство в інших партіях¹².

Внаслідок цього, з УВО вийшла низка діячів, які займали чільні позиції як в одній, так і в другій організації. Серед них Дмитро Паліїв, Володимир Целевич та Любомир Макарушка, які перебуваючи в УВО, довгий час, виступали за те, щоб майбутня ОУН діяла як легальна політична українська партія, виразно ідеологічного характеру, поруч з іншими легальними партіями. Щодо УВО, то вона, на їхню думку, надалі мала залишатись нелегальною військово-бойовою організацією для політичного тиску українських легальних партій на польський окупаційний уряд. Причому УВО мала діяти як таємна прибудова до УНДО¹³.

Вихід згаданих осіб з УВО означав провал їхньої концепції, а отже і концепції УНДО. Перемогла лінія яку проводив Є. Коновалець. Напередодні створення єдиної ОУН, в рядах УВО залишились тільки члени, які повністю стояли на засадах націоналістичної ідеології. На практиці це означало, що УНДО повністю втрачало свій вплив у крайовій структурі УВО. У березні 1929 р. провідний орган Об'єднання писав: “Сьогодні сміло можна сказати, що політики УНДО не мають у своїх руках УВО і не можуть у жодній мірі гарантувати за скупчені там терористичні елементи”¹⁴.

Іншою причиною негативного ставлення УНДО до перебуваючих на стадії становлення націоналістів було те, що на початку 1928 р. невдачею закінчилась спроба Об'єднання перетворити на свою молодіжну секцію Спілку української націоналістичної молоді (далі – СУНМ). Така спроба була зроблена УНДО напередодні парламентських виборів 1928 р. УНДО мало усі підстави сподіватись на успішне вирішення цього питання, оскільки заручилося, щодо цього підтримкою голови СУНМ Осипа Боднаревича. Проте збори, що відбулися з цього приводу в Академічному домі, не принесли для УНДО бажаного результату. Ідея тісної співпраці СУНМ з УНДО не знайшла прихильного відгуку¹⁵. В подальшому СУНМ і надалі залишалася виразно націоналістичною організацією і після Першого Конгресу українських націоналістів влилася в ОУН. Щодо О. Боднаревича і кількох його однодумців, то їх було усунуто з СУНМ¹⁶.

Попри перші серйозні розходження між УНДО та новоствореною ОУН, ранній етап їхнього співіснування відзначався спробами налагодження співпраці між двома політичними організаціями. Ініціатива такого співробітництва виходила як з одної, так і з іншої сторони. Зокрема, УНДО, у своїй партійній програмі прийнятій у січні 1929 р., декларувало необхідність співпраці не тільки з

націоналістами, але й з усіма іншими західноукраїнськими угрупованнями¹⁷. Крім того, з огляду на тогочасну політичну кон'юнктуру, представники УНДО не були зацікавлені у повній втраті свого впливу в середовищі націоналістів.

Показовою, у цьому плані, була присутність на Першому Конгресі українських націоналістів, одного з лідерів УНДО, Івана Кедрин-Рудницького. Будучи присутнім на засіданні Конгресу він приєднався до рішення про необхідність заснування ОУН¹⁸. Слід зазначити, що діячі національно-демократичного табору визнавали необхідність так званої дворейкової політичної структури проти Польщі: еволюційної та революційної, яка би була заснована на спільному ідеалові державництва¹⁹. Тому багато членів УНДО з розумінням ставилися до створення ОУН, натомість, під критичним кутом зору розглядали практичну сторону розбудови та діяльності націоналістичної організації.

Тому ж І. Кедрин-Рудницькому абсолютно не імпонувала організаційна схема майбутньої організації, яка мала об'єднувати ідеологічно-політичну та революційно-терористичну діяльність. Він вважав, що ці напрямки діяльності треба розмежувати: ідеологічну організацію можна було б створити довкола "Розбудови Нації", а революційну зосередити у строго законспірованій підпільній організації, яка охоплювала б тільки вузьке коло людей²⁰.

Точку зору І. Кедрин-Рудницького розділяв інший лідер Об'єднання Л. Макарушка, який ще перед Першим Конгресом українських націоналістів виступав за те, щоб не залучати до майбутньої ОУН, УВО і щоб головою ОУН не був Є. Коновалець. На його думку, ОУН і УВО повинні були існувати як пов'язані між собою, але окремо: ідеологічно-політична ОУН, з одного боку, а з іншого підпільна, законспірована, військово-бойова УВО. Перша мала діяти як легальна партія і тому її не слід пов'язувати з УВО бо це автоматично могло спричинити реакцію з боку польської окупаційної влади²¹. Саме з цих мотивів Л. Макарушка радив не вибирати на посаду голови ОУН – голову УВО, як найреальнішого претендента.

Надії УНДО на те, що ОУН піде у політичній боротьбі легальним шляхом, протягом 1929-го – першої половини 1930-го рр., мали під собою реальні підстави.

По-перше, в той час, деяка частина керівництва ОУН не виключала легальних методів боротьби. Яскравим виразником такої позиції в організації був, зокрема, член ПУН Дмитро Андрієвський²².

По-друге, до кінця не було вирішене питання відношення УВО до ОУН. Причому, відкладення цього питання робилося ПУН спеціально для того, щоб якомога довше не привертати увагу польських чинників до нової організації²³. В ПУН також не хотіли завчасно перекидати революційну марку УВО на новостворену ОУН.

По-третє, до початку саботажної акції УВО, що мала місце на Західній Україні у 1930р., щодо цього вагався голова ПУН Є. Коновалець. Напевно через це, він ще довгий час заперечував у пресі про свою причетність до ОУН²⁴.

Відтак, не дивним виглядає той факт, що зазначений період, відзначався тісним співробітництвом Об'єднання з ОУН. Відомо, що влітку 1929 р. у Львові мала відбутися нарада представників двох організацій, на якій передбачалося виробити єдину тактику в галузі політичної пропаганди²⁵. І хоч внаслідок цілого ряду обставин проведення такої наради стало неможливим, кроки зроблені у цьому напрямку є свідченням позитивного ставлення УНДО до партнерства з ОУН.

Секретаріат УНДО підтримував ділові контакти з політичним референтом УВО Сидором Чучманом. Про це свідчить, зокрема, лист С. Чучмана до Л. Макарушки і відповідь останнього у формі офіційного послання секретаріату від 22 лютого 1929 р.²⁶ Постійні контакти з Є. Коновальцем підтримував також голова УНДО Дмитро Левицький²⁷, а також Степан Кузик та Д. Паліїв, свідченням чого є фотографія знайдена польською поліцією в актах Української парламентської репрезентації (дала – УПР) у Варшаві²⁸. Пресовий референт УПР І. Кедрин-Рудницький, постійно інформував Є. Коновальця про політичну ситуацію в Західній Україні²⁹. Крім нього, зв'язковими між керівництвом УНДО та Є. Коновальцем були також Л. Макарушка та Д. Паліїв³⁰. Депутат сейму від УНДО Остап Луцький, в партійних колах, вважався людиною добре обізнаною з станом справ у верхівці ОУН³¹. Василь Панейко – колишній міністр ЗУНР, який за домовленістю з Центральним Комітетом (далі – ЦК) УНДО у 1929 р. заснував у Женеві Українське бюро, також підтримував контакти з проводом ОУН і насамперед з Є. Коновальцем³². Архівні документи вказують на листування лідерів національних демократів, з такою неординарною постаттю в середовищі українських націоналістів як Ріко Ярій³³. Зокрема, в одному з листів Р. Ярій просить керівництво УНДО, посприяти перебуванню на території Галичини англійського представника, направленою на вивчення культурного та економічного стану східних територій Польщі³⁴.

Конструктивного апогею міжпартійні відносини досягли напередодні парламентських виборів 1930 р. У цей час, між національними демократами та націоналістами велися переговори про можливість включення у виборчі списки УНДО деяких провідних членів ОУН. Своєю участю у виборах, націоналісти мали на меті, пройшовши до сейму по партійних списках УНДО, на першому ж його засіданні скласти відповідну декларацію політично визвольного характеру і залишити сейм³⁵. Відомо, що з цього приводу, голова УНДО Д. Левицький кілька разів приймав у своїй канцелярії Юліана Головінського, який, поруч з обов'язками коменданта УВО, виконував обов'язки крайового провідника ОУН³⁶. Під час зустрічей узгоджувалися позиції обох організацій у зв'язку з майбутніми виборами у польський сейм³⁷.

Невідомо як би закінчилися переговори між представниками УНДО та ОУН, коли б в кінці літа – на початку осені 1930 р., на території Західної України, не розпочалася ініційована націоналістами широкомасштабна саботажна акція. Саботажі не принесли значної користі, а навпаки суттєво нашкодили українському рухові. Польські урядові чинники вдало використали зазначену акцію для розправи як з організатором саботажів УВО-ОУН, так і з непричетним до них УНДО.

Протягом вересня-жовтня 1930 р. поліція арештувала таких лідерів УНДО, як: В. Целевич, Д. Паліїв, Д. Левицький, Л. Макарушка та Василь Мудрий³⁸. Двадцятого вересня був арештований Ю. Головінський³⁹. Згодом він був вбитий польською поліцією⁴⁰. Осип Бойдуник, який прибув до Львова як представник ОУН для продовження переговорів, оцінивши ситуацію і порадившись з представниками крайової ОУН від продовження діалогу відмовився⁴¹.

Не останню роль у цьому відіграв арешт Ю. Головінського польською поліцією в стінах штабквартири УНДО. У результаті чого в ОУН появились цілком вмотивовані, хоч як набагато пізніше виявилось безпідставні*, підозри щодо причетності до арешту членів УНДО.

Зазначені обставини негативно позначилися на міжпартійних відносинах. Незабаром ОУН остаточно відмовилася від легальної діяльності і зосередилася на підпільній роботі. Налагоджені протягом двох останніх років контакти між УНДО та УВО-ОУН у тісну співпрацю так і не переросли. Розпочата польською владою так звана “пацифікація” – репресивна акція проти українського населення на території Західної України поклала початок відвертої конфронтації між УНДО та УВО-ОУН.

Саботажна акція 1930 р. стала початком переходу націоналістів на рейки підпільно-революційної боротьби. Діяльність Крайової ексекютива ОУН остаточно зламала концепцію ПУН про ОУН як легальну добудову УВО. По суті ОУН у краї перебрала повністю у свої руки функції УВО⁴².

Розвиток подій на Західній Україні заставив остаточно відмежуватись від легалізму і закордонний ПУН. Усякі вагання у цьому плані відкинув Є. Коновалець, який зрозумів, що “жереб кинуто” і якщо ПУН вчасно не підтримає крайову організацію, то у недалекому часі зможе опинитися в ролі “батьків без відповідного впливу”⁴³.

Для націоналістів саботажна акція мала велике значення у плані пропаганди своєї організації. Саботажі були вдало використані ОУН для того, щоб вголос заявити про створення нової організації, продемонструвати її силу, а також продемонструвати своє ставлення до Польщі⁴⁴. Відлуння пожеж на Західній Україні – за влучним висловом члена ПУН Степана Ленкавського – сповістило світові про вихід ОУН на політичну арену⁴⁵.

Реакція польської влади на події осені 1930 р. була миттєвою. Як контрдію саботажам, польською владою на території Західної України було проведено масову пацифікацію українського населення. Зірвані переговори між УНДО та ОУН, арешти провідних членів цих організацій, були вже наслідком цієї акції. Репресивна акція не тільки зірвала передвиборчі переговори між УНДО та ОУН, але й взагалі паралізувала передвиборчу компанію УНДО та інших легальних політичних партій, позбавивши їх в результаті багатьох депутатських мандатів⁴⁶. Значних збитків було завдано українським економічним та культурним установам, більшість з яких організаційно були пов’язані з УНДО⁴⁷.

Нова політична ситуація викликала неабияке занепокоєння в національних демократів. Негативні наслідки репресивних акцій швидко переконали легальне політичне середовище, а в першу чергу УНДО, в недоцільності саботажів⁴⁸. Методи політичної боротьби, яку проводила УВО-ОУН почали піддаватися щоразу гострішій критиці.

Так, 25 вересня 1930р. ЦК УНДО спільно з Головною управою УСРП і ЦК УСДП опрацював комунікат, який пізніше опублікували в пресі. Автори документа, від імені організованого українського громадянства, відмежувалися від актів саботажу і осудили дії, що насправді були скоєні УВО, як такі, що “[...] з національного погляду безцільні, позбавлені політичного змісту та не оправдані навіть ніякими революційними мотивами”⁴⁹.

Цікавим є той факт, що у документі жодного разу не згадується власна назва революційної організації. Український легальний табір та ЦК УНДО трактували саботажні акти як такі, що “виконані таємними конспіративними організаціями чи окремими особами, котрі ані не підлягають ані не можуть підлягати ніякій громадській контролі”⁵⁰.

УНДО, засуджуючи методи революційної боротьби УВО-ОУН, довгий час не називала власну назву цієї організації. Хоча всі підстави для цього УНДО уже мало. Справа в тому, що офіційний орган УВО, газета “Сурма”, у статті “Частинний виступ УВО” офіційно зізнався у причетності до акції саботажу. Проте в УНДО поставились до заяви проводу УВО доволі стримано. Висловивши сумніви у правдивості повідомлення⁵¹.

Уже після “пацифікації”, в одному з обіжників УНДО за 1931–1932 рр., знаходимо: “польські чинники стали на становищі, що за відомими підпалами, які були справою невідомих рук та й взагалі за всякі т.зв. акти саботажу dokonані анонімовими, законспірованими і невідповідальними чинниками, а то й провокаторами має нести збірну відповідальність українське громадянство”⁵². Як бачимо у своєму офіційному документі УНДО знову не називає УВО-ОУН як причетну до саботажних акцій організацію. Більше того, складається враження, що припускаючи причетність до саботажів провокаторів, в УНДО не виключали, що зазначена акція була спровокована польськими чинниками для об’рунтування запланованої ними “пацифікації”.

Насправді ситуація виглядала інакше. В УНДО добре знали, що саботажна акція була справою рук УВО⁵³. Трагедією УНДО було те, що воно попало під перехресний вогонь, який з одного боку вела УВО-ОУН, а з іншого польська репресивна машина. Цим, на нашу думку, пояснювалась половинчастість офіційних декларацій УНДО. Ситуація, за словами І. Кедрина-Рудницького, нагадувала собою якесь “заворожене коло”⁵⁴. В одному випадку, треба було відбиватись від щораз сильнішого натиску польської адміністративно-поліційної системи, що заставляло робити заяви про відмежування та засудження революційних методів боротьби підпілля. В іншому, представники УНДО розуміли, що такі заяви необхідно робити з обережністю, “щоби не поміщувати

нічого, що могло б давати зброю польській поліції і судовій прокуратурі в їхньому поході проти підпілля”⁵⁵. З огляду на це, у своїх офіційних заявах, УНДО прямим текстом не згадувало УВО, а робило це тільки опосередковано.

Звичайним є той факт, що для такої добре організованої політичної партії як УНДО, не могло бути таємницею, хто був справжнім виконавцем саботажної акції. Відтак, половинчатість заяв УНДО сильно дратувала офіційні польські чинники, які у свою чергу вважали, що УНДО, покриваючи УВО, також частково несе відповідальність за саботажні акції⁵⁶.

Засудження УНДО революційних методів, за допомогою яких УВО–ОУН вела боротьбу проти Польщі, привело до ще більшої конфронтації у міжпартійних відносинах. З гострою критикою проти національних демократів виступила націоналістична преса. “Сурма” й інші органи підпілля проповідували гасло: “Хто не з нами, той поза скобками громадянства”⁵⁷. Активну пропаганду проти УНДО проводив, очолюваний Зеноном Пеленським, перемишльський “Український голос”⁵⁸. Орган ПУН “Розбудова Нації” у ті дні писав: “[...] такі факти, як декларація політичних партій ЗУЗ (Західноукраїнських земель – Л. К.) є зайвим доказом не розуміння справжніх шляхів визволення з боку тих чинників, які мають претензії вважати себе за провід нації. Вони ілюструють фатальну короткозорість представників відповідних партій і груп, хворобливу неміч їхньої волі, розрідженої умовами легалізму та звичкою приладнуватися до окупаційних режимів, або на них орієнтуватися, але ніколи чинно поборювати”⁵⁹.

УНДО, зазнаючи постійних закидів зі сторони націоналістів, звинувачувала останніх у “псевдореволюційності”, яка йшла на шкоду українцям. Наслідками “псевдореволюційної” роботи підпілля були “[...] репресії влади, моральна депресія серед населення унеможливлення всякої органічної праці на всіх ділянках життя, а також посилення двох крайніх течій в українському політичному житті – більшовицької та угодовської. Такий розвиток подій приносить користь усім тим, хто є зацікавленим у поглибленні хаосу в українському політичному середовищі, а український визвольний рух на таких подіях, як масові підпали, виходить найгірше”⁶⁰. Так підсумовували в УНДО наслідки саботажної акції проведеної в УВО–ОУН.

“Пацифікація” 1930 р. справила значний вплив на згадані українські політичні рухи. Вона спричинила зміни настроїв в УНДО супроти ОУН і стала поштовхом до політичної еволюції націоналістів та національних демократів у різних напрямках. Якщо ОУН дедалі ширше почала застосовувати індивідуальний терор, то в УНДО щоразу більше почали схилятися до компромісу з урядом⁶¹.

Наслідки “пацифікації”, справили гнітюче враження на політичне керівництво Об’єднання. Під загрозою знищення опинилося усе українське культурно-економічне життя краю. В УНДО розуміли, що достатньо ще одного необережного кроку, щоб “усе пішло шкереберть під гору, в безодню[...]”⁶². Гостра потреба у розрядці суспільно-політичної ситуації на Західній Україні застала керівництво УНДО піти на неофіційні переговори з польською владою.

Причому ініціатива таких переговорів виходила з польської сторони. Конкретно від віце-президента Безпартійного блоку Тадеуша Голуфка, який і запропонував українцям піти на примирення⁶³.

Починаючи з 1931 р. УНДО, в особі УПР, розпочало переговорний процес з представниками польських кругів. УПР на цих переговорах, які в скорому часі отримали назву “чорні кави”, представляли її голова Д. Левицький, а також О. Луцький, Юліан Павликовський, В. Кузьмович та Євген Храпливий⁶⁴. Не зважаючи на добрі наміри, з якими представники УПР розпочали переговори, майже усі течії західноукраїнського політичного спектру поставилися до них негативно, звинувативши УПР в угодовстві⁶⁵. Така негація, на нашу думку, була пов’язана з тим, що переговорний процес розпочався по свіжих слідах польської репресивної акції, а також з тим, що представники УПР вели його таємно, не узгодивши його з іншими українськими політичними угрупованнями.

З гострою критикою переговорів УПР з польськими представниками виступила ОУН. У зверненні до українського народу ОУН зазначалося наступне: “УНДО допустило ганебного вчинку розпочавши переговори з відвічними ворогами українського народу[...] Дотеперішні політичні провідники з партії УНДО, що втратили дорешту свою національну гідність, через свій поступок самі стали на службу гвардії Пілсудського щоби свідомо або несвідомо гнобити свій народ”⁶⁶.

Подібна заява ОУН по відношенню до УНДО мала безпрецедентний характер. Пояснення зроблені членом УПР В. Кузьмовичем, що переговори мали на меті “дезорієнтацію поляків і розпруження атмосфери”⁶⁷, не змінили позицію ОУН щодо УНДО.

Переговорний процес між УПР та польськими політичними чинниками зіграв вирішальну роль у подальшому розвитку відносин УНДО та ОУН. Національно-демократичний та націоналістичний табори ставали по відношенню один проти одного відверто ворожими.

На те, що саме переговорний процес 1931 р. став переходом до відвертого протистояння між УНДО та ОУН вказують, зокрема, джерела польської державної поліції. Їхній зміст зводиться до того, що націоналісти бачили в УНДО невігідного політичного конкурента. Але, з огляду на те, що мали в Об’єднанні людей, які симпатизували націоналістичній організації не могли зразу приступити до відвертих виступів проти нього⁶⁸.

Таке твердження польського джерела знаходить своє підтвердження у листі З. Пеленського до Євгена Онацького від 13 лютого 1930 р. На думку його автора, боротьба проти УНДО має бути обережною для того, що не сталося “завчасного надлому авторитетів”⁶⁹. Далі, у тому ж польському документі сказано, що в ОУН чекали тільки на причину, щоби розпочати відверту боротьбу проти УНДО. Таку причину було знайдено після того, як в ОУН дізналися про неофіційні розмови певних одиниць з польського політичного середовища з деякими представниками УНДО⁷⁰. Як бачимо, польські офіційні чинники володіли достовірною інформацією про зміни, що мали місце в українському політичному середовищі.

Незважаючи на щораз більше наростання конфлікту між двома політичними організаціями у 1931 р., УНДО і ОУН продовжували координувати свої дії на міжнародній арені у зв'язку з розглядом у Лізі націй українських скарг про “пацифікацію”⁷¹. УНДО у цьому плані зобов'язували постанови останнього Народного з'їзду. Згідно них Об'єднання, з огляду на міжнародне ситуацію, закликали усі українські політичні угруповання до “узгіднення інформаційної та пропагандистської діяльності на міжнародній арені”⁷². Слід відзначити, що в УНДО по відношенню до ОУН, не дивлячись на внутрішні протиріччя, дотримувалися прийнятої Народним з'їздом постанови.

Восени 1930 р. по свіжих слідах репресивної акції голова Українського бюро у Женеві В. Панейко подав петицію секретаріатові Ліги націй з оскарженням дій польських властей⁷³. Паралельно секретаріатові Ліги націй вручив свій меморандум і голова ПУН Є. Коновалець, який знаходився у постійному контакті з Українським бюро. У своєму меморандумі націоналісти закликали до енергійного втручання Ради Ліги націй у ситуацію в Східній Галичині⁷⁴. В. Панейко та Є. Коновалець мали можливість координувати свої дії у цьому питанні, оскільки з 1930 р. останній проживав у Женеві⁷⁵.

До позитивів співробітництва УНДО та ОУН на міжнародній арені можна віднести створення так званих протестаційних комітетів, а також скликану спільними зусиллями на початку 1931р. конференцію цих комітетів. У роботі конференції приймали участь представники як одної, так і іншої організації. Активну участь у її роботі прийняв голова ПУН Є. Коновалець⁷⁶.

Протестаційна акція принесла певні позитивні результати. Вона актуалізувала українське питання на міжнародній арені. Для його вивчення при Лізі націй було утворено так звану Комісію Трьох, до складу якої увійшли по одному представнику Норвегії, Великобританії та Італії. До цієї комісії від протестаційних комітетів передавалися матеріали про знищення кооперативів, знущань над греко-католицькими священиками та про інші утиски українського населення в Галичині⁷⁷.

В УНДО, незважаючи на його гостре внутрішнє протистояння з ОУН, досить високо оцінювали активну позицію, яку на міжнародній арені займали націоналісти. Так, М. Рудницька, яка також приймала активну участь у протестаційних акціях за кордоном, в одному із своїх інтерв'ю відзначила, що “[...] найактивнішою групою на еміграції, яка поклала найбільші заслуги в напрямі заактуалізування української справи між чужинцями, є націоналісти”⁷⁸.

Цікаво, що заява М. Рудницької, була зроблена на тлі звинувачення націоналістичним “Українським голосом” УНДО у тому, що Об'єднання “[...] нічим не спричинилося до української справи на міжнародному форумі”⁷⁹. В УНДО, у свою чергу, категорично відкидали звинувачення у цьому⁸⁰.

Закид, зроблений “Українським голосом” на адресу УНДО, хоч і не відповідав дійсності, проте мав під собою певні підстави. Оцінюючи діяльність УНДО на міжнародній арені у зв'язку з “пацифікацією”, проф. М. Швагуляк відзначає, що

керівництво УНДО при цьому ставило перед собою мінімальні цілі. Вони (керівники УНДО – Л. К.) не приховували своєї зневіри в ефективність механізму захисту національних меншостей при Лізі націй⁸¹. Усі їхні помисли, за словами члена УНДО Стапана Барана, зводилися до “[...] успіхів морального значення, які мали б політичну вартість”⁸². З огляду на це, можемо зробити висновок, що в УНДО скептично ставилися й до тих заходів, що робилися на міжнародній арені націоналістами.

Співпраця між УНДО та ОУН на міжнародній арені, хоч і була приємним винятком у відносинах між цими організаціями, помітних успіхів для українського руху так і не принесла. Засідання Ради Ліги націй 30 січня 1932 р. стало прикінцевим моментом більш як двадцятимісячного “перебування” українських скарг на порядку денному цього міжнародного органу. Результат якого був явно не на користь українського населення і його політичного представництва⁸³.

Однією з причин провалу української політики на міжнародній арені було те, що в період розгляду української справи в Лізі націй мали місце нові ускладнення українсько-польських відносин. Так, протягом 1931 р. бойовиками УВО–ОУН на території Західної України було проведено ряд резонансних терористичних акцій. Ці акції давали польським властям чудовий привід для того, щоб мотивувати на форумі Ліги націй, проведену ними “пацифікацію”.

В УНДО гостро засудили нові виступи УВО–ОУН. Причому такий осуд мав місце також і на міжнародному рівні. Так, 4 червня 1931 р. виступаючи на дискусійних зборах у Лондонському Королівському інституті Закордонних справ, депутат польського парламенту від УНДО М. Рудницька, визнавши факт існування на території Західної України таємної терористичної організації, заявила, що об’єднання не має з цією організацією нічого спільного і засуджує її акції⁸⁴.

Засуджуючи виступи ОУН, що мали місце у часі розгляду українського питання у Женеві, УНДО звинувачувало націоналістів у компрометації української справи⁸⁵. Керівництво Об’єднання розуміло, що позитивне вирішення українського питання багато в чому залежить від встановлення стабільності в краю. Тому, представники УНДО зверталися до лідерів ОУН з вимогами перенести центр ваги на деякий, бодай короткий час, не на підпілля, а на легальну роботу⁸⁶.

Не дивлячись на ці заклики, прірва між націоналістами та національними демократами ставала все глибшою. Переговори УНДО з поляками вдало були використані ОУН для піднесення своєї популярності. На хвилі критики опуртиністичної політики УНДО, зростали симпатії молоді до націоналістичного підпілля та стосованих ними методів⁸⁷. Крайова ОУН відкинула заклики УНДО до легальної боротьби аргументуючи це тим, що культурний і економічний розвиток без політичного розвитку є “тільки імпазантний і неважливий сам по собі”⁸⁸. Тому в існуючих умовах, на думку націоналістів, необхідно використовувати нелегальні форми і методи політичної боротьби⁸⁹.

Незабаром від слів ОУН перейшла до конкретних справ. У серпні 1931 р. бойовики УВО-ОУН вчинили ряд нападів на поштові відділення з метою експропріації коштів. Зокрема, 8 серпня 1931 р. було здійснено напад на пошту у Трускавці⁹⁰. В УНДО негативно поставилися до цих акцій, заявивши, що “[...] коли напади були справою УВО, то крім загального осуду цього роду вчинків ми не маємо, що сказати”⁹¹.

Та найбільшого резонансу у краї і за кордоном набрало вбивство бойовиками організації одного з провідних діячів польського правлячого табору віцепрезидента Безпартійного блоку Т. Голуфка. Замах на нього був вчинений на знак протесту проти “пацифікації”. Водночас вбивство одного з учасників польсько-української зустрічі у лютому 1931 р. мало на меті перешкодити новим спробам переговорів. Крайове керівництво ОУН у такий спосіб серйозно застерігало ті кола УНДО, які плекали надії на врегулювання відносин з властями⁹². Крім того, діяльність Т. Голуфка в ОУН вважали небезпечною для українського політичного руху тому, що його ідеї сприймалися українським суспільством⁹³.

Вбивство Т. Голуфка в УНДО було сприйнято надзвичайно негативно. З цього приводу УНДО і УПР видало спеціальний комунікат. У цьому документі Об’єднання з засадничих мотивів відкидало методи особистого та масового терору як засоби політичної боротьби. Тому Екзекутива і Президія УПР безумовно і рішуче засудила убивство Т. Голуфка “[...] без огляду на те, ким би воно не було створене”⁹⁴.

Хоча в УНДО і догадувалися, хто є справжнім виконавцем замаху, у другій частині комунікату Об’єднання застерігало представників польських періодичних видань від поспішного звинувачення в скоєному злочині українські підпільні чинники, а тим більше від перекидання пресою відповідальності за це на українське громадянство⁹⁵.

Схвалений УНДО комунікат був гостро розкритикований ОУН. Націоналісти вважали, що в УНДО прийняли комунікат зі “[...] страху перед можливими консеквенціями”⁹⁶. В Об’єднанні рішуче відкинули ці закиди, заявивши, що “[...] український політичний провід ніколи не керується у своїх виступах жодним переляком перед консеквенціями і веде себе так, як йому каже його власне переконання і політичний розум, узгіднений з інтересами рідного краю і народу”⁹⁷.

Убивство Т. Голуфка в УНДО розглядали як таке, що позбавлене будь-якого політичного сенсу, оскільки, покійний був ініціатором проекту автономії для західноукраїнських земель⁹⁸. На думку І. Кедрина-Рудницького, убивство Т. Голуфка було очевидною політичною нісенітницею⁹⁹.

Той факт, що закордонна верхівка ОУН на чолі з Є. Коновальцем рішуче заперечила свою причетність до вбивства¹⁰⁰, давав УНДО додаткові підстави для того, щоб звинувачувати ПУН у втраті політичного впливу на крайову організацію націоналістів.

Не вдали в українському суспільстві втихнути перепиті щодо останнього вбивства, як край потрясла нова терористична акція здійснена бойовиками націоналістичної організації. Так, 22 березня 1932 р. у Львові було вбито комісара поліції Емілія Чеховського. Заява УНДО з цього приводу, за своїм змістом, нагадувала зміст комунікату виданого у серпні 1931 р. з приводу вбивства Т. Голуфка¹⁰¹. Крім того, в УНДО звинувачували виконавців замаху в тому, що вони дали черговий привід для розпалювання на львівському ґрунті і без того перенасичених національних антагонізмів¹⁰².

Засудження вбивства Е. Чеховського мала негативні наслідки для УНДО, оскільки він на відміну від Т. Голуфка відкрито виказував свою ворожість до українських чинників. Цей факт, став черговим приводом для ОУН, щоб звинувачувати УНДО в угодовстві та безсиллі у боротьбі проти польського наступу¹⁰³.

Терористичні акції за допомогою яких ОУН вела політичну боротьбу, ускладнювали роботу українському легальному політичному секторові і в першу чергу УНДО. Після кожної з таких акцій польський загал, а особливо польська преса, закликали офіційні державні чинники до застосування радикальних заходів щодо українського політичного руху. В результаті відповідальність за акції ОУН перекладалась на інші українські політичні партії, культурні та економічні установи і просте населення. З огляду на це, в УНДО завжди відсепаровувались від акцій ОУН, засуджували їх, а також протестували проти притягання до колективної відповідальності населення за вчинки конспіративної організації¹⁰⁴.

Партійні лідери та преса УНДО, засуджуючи екстремістські методи діяльності ОУН, також протестували проти втягування у ці дії молоді¹⁰⁵. В УНДО вважали за необхідне переконати молодих людей з націоналістичного підпілля у тому, що засоби боротьби, які проповідує ОУН є шкідливими з погляду національних інтересів, а також у тому, що вони наражають молодь на непотрібні жертви¹⁰⁶.

У той же час, в УНДО добре розуміли мотиви, якими керувалася націоналістична молодь у своїй революційній боротьбі. Тому паралельно з закидами в сторону керівництва ОУН, в об'єднанні піддавали критиці також офіційні польські чинники. Так виступаючи з високої сеймової трибуни, проти закриття польською адміністрацією кількох українських гімназій, М. Рудницька зауважила, що позбавлення тисяч молодих людей можливості дальшої освіти – “[...] це майже найкращий спосіб для зреволюціонування цієї молоді”¹⁰⁷.

Члени Об'єднання співчували і робили все можливе для полегшення долі членів УВО-ОУН, які зазнавали переслідування польською владою. Зокрема, С. Баран, виконуючи свій професійний обов'язок адвоката, багато часу присвячував захисту членів націоналістичної організації у судових процесах. Під час вивчення судових справ, розмов з підсудними він мав змогу глибше вивчити підпілля середовище. Не дивлячись на його розуміння трагізму ситуації, яка загнала багато ідейних молодих людей у підпілля С. Баран все таки наскрізь негативно оцінював український націоналізм тоталітарного типу¹⁰⁸.

Депутат сейму від УНДО С. Кузик клопотався справами арештованих учнів чортківської гімназії, яких звинувачували у причетності до УВО. Так, перебуваючи у Чорткові на зустрічі з делегатами від кооперативів повіту, він крім вирішення суто господарських питань, просив присутніх підшукати добрих адвокатів для цих членів націоналістичної організації¹⁰⁹. На думку відповідальних чинників польської поліції, саме це було одною з головних причин приїзду С. Кузика до Чорткова¹¹⁰.

Розуміючи чистоту намірів, якими керувалася у революційній боротьбі націоналістична молодь, в УНДО все таки не могли погодитися з тим, щоб їх здійснення проводилося такими невідповідальними і шкідливими у своїх наслідках засобами.

Напруга у відносинах між УНДО та ОУН помітно посилилася з початком 1932 р. Наприкінці березня 1932 р. у Львові відбувся Четвертий Народний з'їзд УНДО, який знаменував собою початок зміни політичного курсу партії. З'їзд запропонував нову політичну тактику УНДО. Її суть зводилася до того, що в існуючих умовах польської окупації, було б доречно тимчасово усунути з арсеналу партії гасла незалежності й соборності, замінивши їх вимогою національно-територіальної автономії для усіх українських земель у польській державі¹¹¹.

У той час, як національні демократи робили перші кроки на зближення з польською владою, свій рух у протилежному напрямку продовжували українські націоналісти. У липні 1932 р. у Празі відбулася конференція ПУН, у роботі якої прийняли участь члени Крайової екзекутиви ОУН. В історію ця конференція увійшла як Празька ("Віденська") Конференція ПУН. Така назва конференції була пов'язана з конспіративними заходами ПУН¹¹².

Основним завданням конференції було остаточне упорядкування організаційних відносин у площині УВО-ОУН. Результатом її роботи стало остаточне підпорядкування УВО Крайовій екзекутиві ОУН. Бойові акції УВО мала проводити як референтура для військових справ при Крайовій екзекутиві ОУН. Проведення таких організаційних змін в ОУН мотивували необхідністю створення "[...] якнайвигідніших умов для дальшого поширення революційних дій на ЗУЗ"¹¹³.

Крім того, на конференції було зроблено заяву про те, що Крайова екзекутива ОУН повністю підпорядковується ПУН і веде свою діяльність згідно його доручень¹¹⁴. Таким чином ПУН переймав на себе відповідальність за дії Крайової екзекутиви ОУН. Очевидно таке рішення було реакцією на постійні звинувачення ПУН у тому, що він не в змозі контролювати крайову націоналістичну організацію.

Проте, що політика ОУН у 1932 р. по відношенню до польської держави зазнавала подальшої радикалізації свідчать також зміни, що відбулися у керівному складі Крайової екзекутиви. Влітку 1932 р. Крайовим комендантом організації було призначено Богдана Кордюка, який сформував новий склад Крайової екзекутиви. Зокрема, заступником крайового провідника і референтом

пропаганди було обрано Степана Бандеру, організаційним референтом Зенона Косака, бойовим референтом Романа Шухевича¹¹⁵. Як бачимо, Крайову ексекутиву очолили представники молодшої генерації ОУН, політичний світогляд яких формувався в умовах політичних реалій 1920-х рр. Серед факторів, які впливали на нього: розвиток націоналістичної ідеології, післявоєнний реваншизм у Європі, початок росту популярності авторитаризму і, нарешті, політика польської влади на українських землях. Усе це формувало у них невідступність від власної позиції і безкомпромісність у ставленні до політичних противників, що підштовхувало їх на рішучі кроки у діяльності ОУН. Керуючи Крайовою ексекутивою, вони розпочали втілювати свій світогляд у життя. У вересні 1932 р. багатьох націоналістів старшого покоління було засуджено і ув'язнено, тому нові тенденції ОУН стали розповсюджуватися швидше¹¹⁶. Вже у другій половині 1932 р. нові члени Крайової ексекутиви організували кілька рішучих виступів проти Польщі.

Події 1932 р. спричинили до чергового погіршення у відносинах УНДО та ОУН. Рішення Четвертого Народного з'їзду УНДО та Празької ("Віденської") конференції ПУН, їхня реалізація на практиці однією та другою сторонами, ще більше загострила відносини між двома організаціями. Політичні розбіжності між національними демократами та націоналістами з кожним разом ставали більш суттєвими. Протиріччя у ставленні до важливих суспільно-політичних проблем, які щораз виникали між УНДО та ОУН, на середину 1930-х рр., переросли у стан перманентного конфлікту, який вивів міжпартійне протистояння на якісно новий етап.

UNDO, OUN: THE EVOLUTION OF PARTY CONFLICT (1928–1932)

Lev KALYNYIAK

Ivan Franko National University of Lviv
Department of Regional History

The author of the article described political conflict between the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and Ukrainian National Democratic Union (UNDO) which started in April 1928 after nationalist Conference in Prague.

Key words: UNDO, OUN, Nationalism, Western Ukraine

¹ Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси / М. Швагуляк // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 77–82; Грицак Я. Нариси історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Я. Грицак. – К., 1996; Зайцев О. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту / О. Зайцев // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 70–76; Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі / І. Федик. – Львів, 1998.

² Книш З. Становлення ОУН / З. Книш. – К., 1994. – С. 64.

³ Там само. – С. 64.

- ⁴ Цит. за: Книш З. При джерелах українського організованого націоналізму / З. Книш. – Торонто, 1970. – С. 102.
- ⁵ Не даймо себе розеднати // Свобода. Львів. – 1928. – 7 жовтня. – С. 1.
- ⁶ Целевич В. Пошесть безпартійности / В. Целевич // Свобода. Львів. – 1928. – 26 серпня. – С. 1.
- ⁷ Ребет Л. ОУН та ЗУЗ у половині 1930-их років / Л. Ребет // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 526.
- ⁸ Організація націоналістів // Діло. Львів. – 1929. – 4 квітня. – С. 2.
- ⁹ Зайцев О. Націоналізм і національна демократія... – С. 75.
- ¹⁰ Там само. – С. 74.
- ¹¹ Мірчук П. Євген Коновалець: У 20-річчя смерті / П. Мірчук. – Торонто, 1958. – С. 80.
- ¹² Книш З. Становлення ОУН. – С. 67.
- ¹³ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів / П. Мірчук. – Мюнхен, 1968. – Т. 1. – С. 85.
- ¹⁴ Слон і консеквенція потравневого правління // Діло. Львів. – 1929. – 12 березня. – С. 2.
- ¹⁵ Книш З. Далекий приціл: Українська Військова Організація в 1927–1929 роках / З. Книш. – Торонто. 1967. – С. 73.
- ¹⁶ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. – С. 84.
- ¹⁷ Над чим радив Народний Зїзд? // Свобода. Львів. – 1929. – 13 січня. – С. 1.
- ¹⁸ Кедрин І. У межах зацікавлення / І. Кедрин. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1986. – С. 18.
- ¹⁹ Кедрин І. Видатна індивідуальність / І. Кедрин // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 351.
- ²⁰ Там само. – С. 350.
- ²¹ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. – С. 77.
- ²² Онацький Є. Євген Коновалець і ПУН перед проблемою розбудови ОУН / Є. Онацький // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 672.
- ²³ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. – С. 77.
- ²⁴ Історія одного кандидата на “вожда” // Громадський голос. Львів. – 1934. – 30 червня. – С. 3.
- ²⁵ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 121 (Львівське воєводське управління державної поліції), оп. 1, спр. 357, арк. 206.
- ²⁶ Трощинський В. Найманці фашизму: (Українські буржуазні націоналісти на службі гітлерівців у міжвоєнний період 1921–1939 рр.) / В. Трощинський. – К., 1981. – С. 42.
- ²⁷ Центральний державний історичний архів у м. Львові (далі – ЦДІА України у м. Львові), ф. 205 (Прокурор апеляційного суду м. Львів), оп. 1, спр. 948, арк. 156.
- ²⁸ ДАЛО, ф. 110 (Львівське міське староство), оп. 1, спр. 1060, арк. 111.
- ²⁹ Кедрин І. Видатна індивідуальність. – С. 350.
- ³⁰ Зайцев О. Націоналізм і національна демократія... – С. 72.
- ³¹ Кедрин І. Життя – події – люди: Спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк, 1976. – С. 227.
- ³² Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХст. / М. Швагуляк // Записки НТШ. Львів, – 1991. – Т. ССХХІІ. – С. 136.
- ³³ ДАЛО, ф. 110, оп. 1, спр. 1060, арк. 113.
- ³⁴ ДАЛО, ф. 1 (Львівське воєводське правління), оп. 51, спр. 445, арк. 107.
- ³⁵ Бойдуник О. Як дійшло до створення Організації Українських Націоналістів / О. Бойдуник // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 375.
- ³⁶ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. – С. 146.
- ³⁷ Трощинський В. Найманці фашизму... – С. 49.
- ³⁸ Ревізії й арештування у Львові // Свобода. Львів. – 1930. – 9 листопада. – С. 3.
- ³⁹ Ревізії й арештування у Львові // Свобода. Львів. – 1930. – 28 вересня. – С. 2.
- ⁴⁰ Головінського застрілили // Свобода. Львів. – 1930. – 12 жовтня. – С. 2.
- ⁴¹ Бойдуник О. Як дійшло до створення Організації Українських Націоналістів. – С. 353.

* Підозри щодо зради Ю. Головінського кимось із членів УНДО, насправді не мали під собою жодних підстав. Це стало відомо в результаті так званого Самбірського судового процесу над членами ОУН, що проходив з 19 вересня по 6 жовтня 1933 року. В його ході на поверхню вийшла справа Романа Барановського – члена націоналістичної організації, керівника бойової референтури УВО, який таємно працював на польську поліцію і видав Ю. Головінського.

⁴² Грицак Я. Нариси історії України... – К., 1996. – С. 199.

⁴³ Цит. за: Онацький Є. Євген Коновалець і ПУН перед проблемою розбудови ОУН. – С. 672.

⁴⁴ Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – Львів, 1998. – С. 52.

⁴⁵ Ленкавський С. Націоналістичний рух на ЗУЗ та 1-ий Конгрес Українських Націоналістів / С. Ленкавський // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 425.

⁴⁶ Кедрин І. Видатна індивідуальність. – С. 352.

⁴⁷ Політичні партії Західної України: Методичні вказівки для викладачів і студентів. – Львів, 1992. – С. 63.

⁴⁸ Кедрин І. Видатна індивідуальність. – С. 352.

⁴⁹ Солідарний голос політичних партій про події в краю // Діло. Львів. – 1930. – 1 жовтня. – С. 1.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ Пацифікація і реванжі // Діло. Львів. – 1930. – 24 вересня. – С. 2.

⁵² ЦДДА України у м. Львові, ф. 344 (Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) м. Львів), оп. 1, спр. 8, арк. 1.

⁵³ ДАЛО, ф. 1, оп. 51, спр. 446, арк. 12.

⁵⁴ Кедрин І. Життя – події – люди... – С. 160.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ ДАЛО, ф. 1, оп. 51, спр. 446, арк. 12.

⁵⁷ Цит. за: Кедрин І. Життя – події – люди... – С. 160.

⁵⁸ Наші політики з різних таборів // Свобода. Львів. – 1931. – 29 березня. – С. 1.

⁵⁹ “Саботаж” і “Пацифікація” в Західній Україні // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали / За ред. Гунчака Т., Сольганика Р. – Б.М., 1983. – С. 341.

⁶⁰ Кедрин І. Життя – події – люди... – С. 155.

⁶¹ Зайцев О. Націоналізм і національна демократія... – С. 72.

⁶² Онацький Є. У вічному місті: записки українського журналіста роки 1931–1932 / Є. Онацький. – Торонто, 1981. – С. 58.

⁶³ Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – С. 58.

⁶⁴ Кедрин І. Життя – події – люди... – С. 144.

⁶⁵ Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні... – С. 133.

⁶⁶ ДАЛО, ф. 121, оп. 3, спр. 621, арк. 216.

⁶⁷ Цит. за: Онацький Є. У вічному місті... – С. 75.

⁶⁸ ДАЛО, ф. 220 (Рава-Руське повітове управління державної поліції), оп. 1, спр. 167, арк. 47.

⁶⁹ Онацький Є. У вічному місті... – С. 102.

⁷⁰ ДАЛО, ф. 220, оп. 1, спр. 167, арк. 47.

⁷¹ Зайцев О. Націоналізм і національна демократія... – С. 73.

⁷² Над чим радив Народний Зїзд? // Свобода. Львів. – 1929. – 13 січня. – С. 1.

⁷³ Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні... – С. 136.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Бачина-Бачинський Є. Є. Коновалець у Женеві / Є. Бачина-Бачинський // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 704.

⁷⁶ Онацький Є. Євген Коновалець і ПУН перед проблемою розбудови ОУН. С. 665.

⁷⁷ Онацький Є. У вічному місті... – С. 21.

⁷⁸ Про міжнародну пропаганду. Розмова з посолкою М. Рудницькою // Свобода. Львів. – 1931. – 2 серпня. – С. 1.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Там само.

- ⁸¹ Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні... – С. 137.
- ⁸² Баран С. Пацифікація й автономія // Діло. Львів. 1931. 17 січня. – С. 2.
- ⁸³ Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні... – С. 142.
- ⁸⁴ ДАЛО, ф. 1, оп. 51, спр. 446, арк. 39.
- ⁸⁵ Онацький Є. У вічному місті... – С. 75.
- ⁸⁶ Там само.
- ⁸⁷ Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні... – С. 144.
- ⁸⁸ ДАЛО, ф. 110, оп. 1, спр. 1070, арк. 5.
- ⁸⁹ Там само. Арк. 5.
- ⁹⁰ Напад на пошту // Свобода. Львів. – 1931. – 16 серпня. – С. 5.
- ⁹¹ Там само.
- ⁹² Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні... – С. 142.
- ⁹³ Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – С. 58.
- ⁹⁴ ДАЛО, ф. 110, оп. 1, спр. 1060, арк. 67.
- ⁹⁵ Там само.
- ⁹⁶ Книш З. В сутінках зради (убивство Тадеуша Голуфка на тлі зради Романа Барановського) / З. Книш. – Торонто, 1975. – С. 77.
- ⁹⁷ Там само. – С. 78.
- ⁹⁸ Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – С. 30.
- ⁹⁹ Кедрин І. Життя – події – люди... – С. 227.
- ¹⁰⁰ Там само. – С. 227.
- ¹⁰¹ ДАЛО, ф. 110, оп. 1, спр. 1060, арк. 37.
- ¹⁰² Там само.
- ¹⁰³ Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – С. 30.
- ¹⁰⁴ Рудницька М. Статті. Листи. Документи / Ред. кол. Богачевська-Хомяк М., Дядюк М., Пеленський Я. – Львів, 1998. – С. 354.
- ¹⁰⁵ Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. – С. 80.
- ¹⁰⁶ Напад на пошту в городку Ягайл. // Свобода. Львів. – 1932. – 18 грудня. – С. 2.
- ¹⁰⁷ Політика і культура. Промова посолки М. Рудницької на бюджетовій комісії сойму при розгляді бюджету мін-ства освіти в дні 14 січня ур. // Діло. Львів. – 1931. – 23 січня. – С. 2.
- ¹⁰⁸ Рудницька М. Статті. Листи. Документи. – С. 345.
- ¹⁰⁹ ДАЛО, ф. 1, оп. 51, спр. 446, арк. 18.
- ¹¹⁰ Там само. Арк. 18.
- ¹¹¹ ДАЛО, ф. 11 (Львівський окружний суд), оп. 29, спр. 6071, арк. 2.
- ¹¹² Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Т. 1. – С. 296.
- ¹¹³ Там само.
- ¹¹⁴ Там само. – С. 297.
- ¹¹⁵ Федик І. УНДО, ОУН: Ставлення до Польщі. – С. 60.
- ¹¹⁶ Там само.